

Hans Achterhuis over het nieuwe Filosofenpad

Lezing ter gelegenheid van de opening op 9 juni 2024

De Russen hebben hun Filosofenlaantje, de Duitsers hun Philosophenweg, de Fransen hun restaurant Les Philosophes, maar wij Nederlanders steken hen naar de kroon met ons Filosofenpad, waar wij vanaf vanmiddag over beschikken. Dat de Russen in het voormalige Koningsberg, tegenwoordig Kaliningrad, tot op vandaag het Filosofenlaantje koesteren, ontleen ik aan een herdenkingsartikel van Rosan Hollak (NRC 29-4-2024) over Immanuel Kant. Die wandelde elke middag om precies half vier, in zijn grijze nauwe jas met zijn Spaanse wandelstok in de hand, vanuit zijn huis richting de kleine Lindenlaan, die dus tot op de dag van vandaag het Filosofenlaantje wordt genoemd. De burgers in Koningsberg zetten er toen hun klok op gelijk.

De Duitse Philosophenweg ontdekte ik een paar jaar geleden in Heidelberg. Daar waren we met onze familie neergestreken omdat Daantje, onze kleindochter, er meedeed aan een internationaal hockeytoernooi. Toen wij tussendoor Heidelberg verkenden, bleek er een Philosophenweg vrij steil omhoog te gaan in de richting van het huis waar Hannah Arendt vroeger had gewoond. Ook toen liep ik vanwege een erfelijke neurologische aandoening al vrij moeizaam en ik zag ondanks mijn gevoelens voor Arendt, af van de lange klim. Wel instrueerde ik mijn kleinkinderen omhoog te gaan en een foto voor me te maken.

In Parijs tenslotte, waar ik in het verleden minstens één keer per jaar neerstreek, gingen wij altijd naar het restaurant Les Philosophes. Qua inhoud en presentatie doet dit het meest denken aan ons eigen Filosofenpad. Over de verschillende menu's kon je steeds een wijsgerige discussie aangaan, op de wc kon je je met boeken en teksten rustig terugtrekken. Ik nam er de nodige filosofische vrienden mee naartoe.

Maar goed, wij Nederlanders zijn dus vanaf vandaag met ons Filosofenpad baas boven baas. Het gaat om een uitgebreide natuurwandeling die door tien filosofen met veel discussie en informatie wordt afgewisseld. Ik heb een kleine blik in de uitvoering ervan kunnen werpen en het is ronduit groots wat hier gepresteerd is. Ik ben er trots op het te mogen openen, zeker ook omdat ik dat als erelid mag doen.

Ik vind het spannend om in het vervolg van mijn verhaal één van de grote denkers die u op het Filosofenpad ontmoet, te bespreken. Maar eerst wil ik wat persoonlijke ervaringen kwijt over de relatie filosofie-natuur die je al wandelend kunt ervaren.

Wanneer u mij hier zo ziet, ondersteund door Abbe, mijn kleinzoon en leunend op mijn rollator, zult u bijna niet kunnen geloven dat ik al wandelend veel gefilosofeerd en al filosoferend veel gewandeld heb. Ik heb dat echter nooit op de manier van de Stoa gedaan waarbij al pratend en wandelend een intens filosofisch gesprek wordt gevoerd. Bij Kant vind je dit nog. Vaak nam hij een gast die de

maaltijd bij hem gebruikt had, mee op het Filosofenlaantje om een wijsgerig vraagstuk verder uit te diepen. Dat heb ik nooit gekund. Vanwege mijn loopproblemen had ik altijd al mijn aandacht voor mijn voeten nodig. Daar mocht geen filosofie aan te pas komen. Ook geen natuur trouwens.

Ik ben dankbaar dat ik één grote denker persoonlijk goed heb leren kennen. Hij is nu vergeten, maar een aantal leeftijdgenoten onder u kennen zijn naam misschien nog: Ivan Illich. Ook Ivan had de gewoonte om één van zijn studenten uit te nodigen voor een diepgaand wijsgerig wandelgesprek. Ik haakte al na vijf minuten af, omdat ik meer aandacht voor mijn eigen voeten had dan voor zijn vragen en opmerkingen.

Dat houdt niet in dat ik wandelen, filosofie en natuur niet nauw met elkaar verbond. Maar dat deed ik op mijn eigen verbrokkelde manier. Met Tiny, mijn vrouw, heb ik heel wat Grandes Randonnées in de Alpen en de Pyreneeën verkend. Maar de filosofie zat afgesloten in mijn rugzak en een echte blik op de natuur wierp ik pas als ik rustig kon rondkijken naast de tent. Aanvankelijk viel er ook praktisch het nodige te leren. Bijvoorbeeld dat het meesjouwen van één dik deel van Plato hoog in de Alpen veel te zwaar was. Dus zocht ik daarna altijd een handzame tekst, meestal een Livre de Poche met honderden klein geletterde pagina's voor mijn filosofische ondersteuning. Maar toen ik van René Girard 'Des choses cachées depuis la fondation du monde', 640 pagina's over de zaken die sinds het ontstaan van de wereld verborgen bleven, meesjouwde, kwam er een ander probleem. Het schijnt dat je in het hooggebergte vaker droomt dan in het laagland. In elk geval leidde de manier waarop Girard gewelddadige mythes over broedermoord en slachtofferschap opriep, bij mij tot nachtmerries, waarin ik de verschrikkingen van de mensheid die Girard beschreef, vol angst persoonlijk herbeleefde. Ik heb dat eerder kort beschreven. Tiny moest mij 's morgens streng toespreken om mij tot de werkelijkheid van het helpen bij het opbreken van de tent, terug te roepen. Maar gelukkig was er ook de natuur, die ik stilstaand of stilzittend tot mij kon nemen. Helaas toen ik eens op een moeilijk pad al lopend toch om mij heen wilde kijken, viel ik en brak mijn been. Het betekende meteen het einde van onze filosofische wandelavonturen.

Als overgang naar de ervaringen van de filosofen, die u op het Filosofenpad kunt ontmoeten, wil ik nog twee eigen wijsgerige wandelervaringen kwijt. Ik was van meet af aan diep getroffen door de schoonheid van vooral de Alpen en kon er niet genoeg van krijgen die intens te ondergaan. Tegelijkertijd was ik mij ervan bewust dat het hier niet om een directe maar een cultureel bemiddelde ervaring ging, die ik voor een belangrijk deel aan Rousseau te danken had. In de eeuwen voor Rousseau was het hooggebergte vooral afstotelijk en gevaarlijk. Er was niets aantrekkelijks aan. Rousseau beschrijft in zijn vele wandelteksten de schoonheid en ongereptheid van het berglandschap. Hij heeft ons geleerd om er op een nieuwe manier naar te kijken. Dat deed ik dus. Maar tegelijkertijd zei ik tegen mijzelf "kom op Hans, die schoonheid bestaat pas sinds de beschrijvingen van Rousseau. Maak je er los van, probeer eens anders te kijken". Dat kon ik niet en ik vermoed dat de meeste

moderne mensen mijn cultureel bemiddelde ervaringen delen. Daarvoor hoef je echt niet meer Rousseau zelf gelezen te hebben.

Dezelfde filosofisch bemiddelde ervaring had ik toen Tiny en ik voor het eerst naar de Middellandse Zee liften en er een kleine maand kampeerden. Ik werkte toen aan mijn proefschrift over Albert Camus. Bij hem wordt de liefde voor het mediterrane landschap veelvuldig bezongen. Het denken van Camus in ‘L’homme révolté’, over de opstand van de mens, draait om de tegenstelling tussen ‘La Pensée du Midi’ en ‘La Pensée du Nord’, het open en genuanceerde Denken van het Zuiden en het harde, gewelddadige Denken van het Noorden. Dat eerste beleefde ik letterlijk met het licht, de kleuren, de geluiden en de geuren rondom onze tent in Cavalaire vlak bij het strand. Ook toen ervaarde ik hoe filosofische visies mij tot in het diepst van mijn ziel raakten en mijn beleving vorm gaven. ‘Wie schrijft, schrijve in de geest van deze zee’, luidt de openingszin van Marsmans grote gedichtencyclus ‘Tempel en kruis’. Die regels kende ik toen nog niet, maar sinds ik Camus gelezen heb, heb ik aan de oproep van Marsman voldaan.

Wanneer ik nu met u stil sta bij de Chinese denker Zhuang Zi, de derde halte op het Filosofenpad, vraag ik u om bij de overigens uitstekende informatie en vragen van Michel Dijkstra over deze taoïstische filosoof, ook een boek te betrekken. Want tot mijn verrassing verscheen vorige week van Woei-Lei Chong, die aan de ISVW verbonden is, de studie ‘Leren laveren’, met als kenmerkende ondertitel ‘Een daoïstisch (of is het toch taoïstisch?) curriculum voor de levensweg’. Nog meer dan ik al vermoedde, sluit dit boek aan bij de opzet van het Filosofenpad. Dat kan immers ook beschouwd en beleefd worden als een metafoor voor de levensweg die de wijsbegeerte te bieden heeft. Alleen bij Zhuang Zi loopt die weg naar een werkelijkheid die wijder is dan de westerse filosofie. Hij nodigt u uit, schrijft Woei-Lei Chong ‘om het bekende landschap van het Westerse denken te verlaten en ons te begeven in vreemde contreien die bij ons niet op de kaart staan’. Wanneer wij zo de spirituele weg van het daoïsme gaan betreden, leren we te midden van het mysterie van de natuur ons lichaam op een nieuwe wijze te beleven.

Vanzelfsprekend is daar meer voor nodig dan een simpele wandeling naar de derde halte, maar de wandelbeweging is wel een goed begin. Eén van de verrassende aspecten van ‘Leren laveren’ was dat er ook een Nederlandse gids voor de mystieke levenswandelweg werd aangewezen, mijn vroegere Amsterdamse collega Otto Duintjer. Ik heb de eerste stappen die hij na een verblijf in India zette, om een brug te slaan van het rationalisme van de westerse wijsbegeerte naar de lichaamsbeleving van het Oosten, van dichtbij meegemaakt. Duintjer bleef college geven, liefst in de buitenlucht, maar hij trok ook met zijn studenten naar het Vondelpark om gezamenlijk Tai Chi te beoefenen. Dat hoeft u niet meteen op het Filosofenpad te gaan doen, maar het geeft toch wel de richting aan waarin u de wandeling kan verdiepen.

Een andere belangrijke verdieping betreft niet de lichamelijke maar de maatschappelijke werkelijkheid. Duintjer zocht ook toen al naar manieren om te ontkomen aan de algemeen beleden noodzaak van economische groei. Was er een filosofische weg om het verleidelijke consumentisme te vermijden? Ik zeg het nu natuurlijk veel te kort door de bocht, maar ook hier wijst het daoïsme een richting. De metafoor is weer duidelijk; bij wandelen hoort een voetafdruk. Met behulp van het bekende fenomeen van de 'ecologische voetafdruk' leert de wijsgerige wandelaar maatschappelijk lichter te lopen. Het Filosofenpad wordt zo ook een 'spirituele oefenweg'. Wat een rijkdom ligt er hier voor u uitgespreid.

Ga op stap!